

Methode noch nicht berührten Positivismus'. Dat kan Agricola niet bedoeld hebben, denkt een eenvoudig historicus—hier wordt iets geconstrueerd, op grond van een enkele passage, die door vele andere passages in *De inventione* en verder door alles wat we van zijn historisch werk weten wordt tegengesproken. Dat erkent Kessler, maar hij heeft een oplossing: Agricola maakte dan wel onderscheid tussen 'zweckfreier historischer und zweckorientierter oratorischer Darstellung von Vergangenheit' — maar uiteindelijk stond no. 1, de waardevrije, 'ware' geschiedschrijving, toch weer in dienst van no. 2, de moraliserend-nuttige. Tenminste, dit maak ik ervan; maar eigenlijk denk ik dat Agricola dit onderscheid toch zó niet maakte, dat zijn ware geschiedschrijving juist per se 'doelgericht oratorisch' was.

Het laatste stuk (in de bundel het eerste) biedt gelukkig weer houvast. Akkerman (*alter Agricola!*), filoloog nog wel, houdt een mooie historische *oratio* over Roelof Huismans ambivalente houding tegenover zijn patria, die ongecultiveerde streek waarmee hij zich toch op mysterieuze wijze verbonden voelde. Eén opmerking: de parallel met Erasmus is zo duidelijk dat het opvalt dat er niet van wordt gerept. Was Erasmus, met zijn eigen ambivalentie, hier wél ten tonele gevoerd, dan zou duidelijk gemaakt zijn dat Agricola niet alleen zichzelf was, maar ook nog 'true to (the humanistic) type'. Tenslotte: over die Aduarder academie is nog steeds het laatste woord niet gesproken.

B. Ebels-Hoving

NIEUWE GESCHIEDENIS

W. Bergsma, *De wereld volgens Abel Eppens. Een Ommelander boer uit de zestiende eeuw* (Fryske histoaryske rige III, Fryske Akademy 685; Groningen: Wolters-Noordhoff/Forsten, 1988, 223 blz., f46,-, ISBN 90 6243 077 5).

Veel auteurs hebben reeds gebruik gemaakt van de kroniek van Abel Eppens tho Equart, sinds deze in 1911 door Feith en Brugsma werd uitgegeven. Door het duistere taalgebruik was deze rijke bron echter moeilijk toegankelijk voor een breder publiek. Eppens schreef in een noordelijke variant van het Nederduits, en bovendien is zijn kroniek 'een rijstebrijberg van omslachtingheid'. Bergsma heeft Eppens' kroniek nu als uitgangspunt gebruikt voor een reconstructie van diens 'wereldbeeld'. In vier hoofdstukken wordt achtereenvolgens aandacht besteed aan Eppens' levensloop, aan zijn hoedanigheden als agrariër, als opstandeling tegen Philips II, en als orthodox calvinist. Het is Bergsma niet in de eerste plaats te doen om de persoon van Eppens; het gaat hem erom te achterhalen hoe Eppens de wereld om hem heen bekeek, om zijn *outillage mental*. Dit boek behoort dus tot het populaire genre van de mentaliteitsgeschiedenis. Bergsma is echter ambivalent over zijn bedoelingen. Enerzijds sluit hij nadrukkelijk aan bij auteurs als Davis, Ginzburg, en Le Roy Ladurie, die ook één bron of één persoon als uitgangspunt hebben genomen om uitspraken te doen over een heel cultuurpatroon; anderzijds voelt hij zich blijkbaar ongemakkelijk in dit gezelschap, want mentaliteitsgeschiedenis wordt een 'hersenschim' genoemd (17, noot 15) en de termen 'volkscultuur' en 'volksgeloof' mogen niet worden gebruikt (152). 'Ik bied de lezer slechts historische kruimeltjes aan in de vorm van

een impressie ... ik plukte slechts ... een paar bloempjes uit de tuin der Friezen en rangschikte ze tot een veldboeket' (17-18). Deze bescheidenheid siert de auteur, maar is moeilijk in overeenstemming te brengen met de opzet van zijn studie, die blijkens vele verwijzingen (en vergelijkingen met de onvermijdelijke *Azande*) toch sterk door antropologen en 'mentaliteits'-historici is beïnvloed.

Het probleem is natuurlijk de representativiteit. In hoeverre staat Abel Eppens ook voor andere Friese Ommelanders, eigengeërfden, ballingen, opstandelingen, gereformeerden, kroniekschrijvers en geletterde boeren van zijn tijd? De vraag is niet echt te beantwoorden, deels omdat deze bron zo uitzonderlijk is, deels omdat vanzelfsprekend ieder mens èn als exponent van een groep, èn als volstrekt uniek individu kan worden beschouwd. Maar Bergsma komt tot genuanceerde conclusies, waarin hij telkens zo goed mogelijk beargumenteert in hoeverre Eppens naar zijn mening ook representatief voor bepaalde groeperingen kan zijn, zonder afbreuk te doen aan diens individualiteit.

Het is een boeiend boek geworden. Wie écht wil weten wat en hoe deze geletterde boer dacht, kan zich nog steeds het beste door Eppens' kroniek zelf heenworstelen. Maar wie daarvoor geen tijd of zin heeft, kan bij Bergsma terecht. In trefzekere beelden geeft hij een indruk van Eppens' wereld: zijn geloof in magie en zwarte kunst (gematigd door een gereformeerde wereldbeschouwing), zijn afkeer van 'boomkijkers', de middengroepen die weigeren duidelijk stelling te nemen tegen de koning van Spanje en voor de ware gereformeerde religie. Bovendien verduidelijkt Bergsma Eppens' wereld door een zee van achtergrondinformatie, die in de summere annotatie van Feith en Brugsma niet te vinden is.

De waarde van de bron (en van Bergsma's boek) ligt in de details en in de aanschouwelijkheid waarmee deze worden gepresenteerd. Geheel nieuwe inzichten levert het boek niet op. Het beeld van de caleidoscopische godsdienstige pluriformiteit van de Nederlanden in de zestiende eeuw, dat hier nog eens treffend geïllustreerd wordt, is inmiddels algemeen aanvaard; evenzo demonstreert Eppens' verhaal opnieuw hoe modern en op de markt georiënteerd de landbouw in de kustprovincies was, zonder daar veel aan toe te voegen.

Het boek is het sterkst waar Eppens' religieuze opvattingen de revue passeren. We zien de wereld dan door de bril van een van eigen gelijk overtuigde dogmatische calvinist, voor wie tolerantie jegens andersdenkenden gelijk stond met slapheid. Tegelijk illustreert hij de ambivalentie van het calvinisme: het liefst zou hij iedereen bekeren, maar aan de andere kant moet de kerk hoge eisen aan haar lidmaten stellen. Over Eppens' activiteiten als boer had ik graag meer gelezen. Het blijft onduidelijk in welke mate hij zich actief met zijn boerenbedrijf bemoeide, dan wel in de eerste plaats grondeigenaar was. Zat hij werkelijk wel eens 'onder' de koe (74)? En welke waren de 'allerhande' granen die hij verbouwde (72)?

Het is jammer dat het boek gebrekkig gecorrigeerd is. Ook zijn er nogal wat herhalingen. Vreemde woorden worden soms wel, soms niet verklaard. Een woord als 'consistorie' wordt uitgelegd, maar 'gnostisch dualisme' en 'ubiquitisten' niet. Ook echt noordelijke woorden blijven soms onverklaard ('tylle' bij Eppens = tegenwoordig 'til' =brug). 'Equart' wordt terecht gemoderniseerd tot Eekwerd, maar 'Enselense', tegenwoordig het gehucht Enzelens, niet. De kaartjes zijn ondoelmatig: de kaart van Europa (van 'Enselense' tot Berlijn) op bladzijde 21 is overbodig, en het is onduidelijk waarom de achttiende-eeuwse kaart op bladzijde 71 ('Eekwerd en omstreken') een 'reconstructie' is. Pas na lang zoeken vond ik Eekwerd in de uiterste linkerbovenhoek.

Maar dit zijn bijkomstigheden. Het komt niet vaak voor dat de sfeer van de zestiende eeuw zo

duidelijk te proeven is als in *De wereld volgens Abel Eppens* (volgens Wiebe Bergsma). Of, om het in de woorden van de auteur te zeggen: dit boek ruikt naar mensenvlees.

H. F. K. van Nierop

P. Verhuycck, C. Kisling, ed., *Het mandement van Bacchus, Antwerpse kroegentocht in 1580* (Antwerpen-Amsterdam: C. de Vries-Brouwers, 1987, 125 blz., f75,-, ISBN 90 6174 454 7).

Pleij vestigde in zijn studie over *Het gilde van de Blauwe Schuit* de aandacht op dit spotmandement, waarvan slechts één exemplaar bekend is. Verhuycck en Kisling leggen het accent niet op de literaire component en evenmin op de veronderstelde intentie. Hun boek bestaat uit twee delen. Het eerste (7-99) biedt de resultaten van het onderzoek naar de in het *Mandement* genoemde wijnen (32 soorten), bieren (30), kroegen (92) en personen (16). Deel twee, 'De traditie achter het mandement van Bacchus' telt slechts zes (!) pagina's, waarin summier spotmandementen en zotte parodieën, folklore, profaan toneel en dramatische monologen en de structuur van het mandement aan de orde worden gesteld.

Om te beginnen met iets positiefs: de éditeurs hebben hun best gedaan; er moet veel onderzoek liggen achter de behandeling van alle wijn- en biersoorten en de informatie die bij de 92 kroegen wordt gegeven. Konden zij voor de wijnsorten veelal gebruik maken van gepubliceerd materiaal, over bier bleek veel minder bekend. De lijst met bieren is bovendien verreweg de uitvoerigste van alle bekende. Bij elke drank beoogt men informatie te geven over land, streek, of plaats van herkomst, vanaf wanneer bekend, kwaliteit, prijs, vervoer, etcetera, terwijl ook verwezen wordt naar teksten waarin het soort ter sprake komt. Soms wordt er wel wat erg uitgewijd. Het boek is uitvoerig geïllustreerd. Elke pagina bevat er gemiddeld wel een, maar nauwkeurigheid in de bronverwijzingen is helaas ver te zoeken. Aanduidingen als 'Houtsnede (1560-1570)' of 'Houtsnede uit 16e eeuw' zijn uit den boze. Hetzelfde geldt voor citaten, waar vaak als bronverwijzing slechts de auteursnaam, of alleen de titel van een werk of tekst gegeven wordt, maar geen versregels. Dergelijke onzorgvuldigheden wijzen op een niet-gespecialiseerde doelgroep. Verhuycck en Kisling laten zich daar trouwens niet over uit.

Het meeste onderzoek vergde de voor een kroegentocht onontbeerlijke lokalisering van de kroegen, terwijl verder vermeld wordt wat daar zich zoal heeft afgespeeld. Vaak levert dit aardige informatie op. Toch laten diverse omissies zien dat het onderzoek zeker niet voorbeeldig is geweest. Ik geef enkele voorbeelden.

Bij Den Haseleer (kroeg 44) wordt gezegd dat een herberg met die naam niet te vinden was, en huizen nauwelijks. Dat kan. Maar het daaropvolgende gesuggereerde verband met een 'huseigenaar afkomstig uit Hasselt of op het Hasselts bier dat men hier wellicht schonk?' kan niet. Een 'haseleer' (= hazelaar!) is een boom of struik die, — en dat klopt prima voor een kroeg — kracht in liefdeszaken toegeschreven werd. Het *Antwerps liedboek* (1544) bevat een liedje 'Vanden haselaer' dat al in de eerste regel de 'ghildekens' aanspreekt en verder vele referenties aan seksueel vertier en drank bevat. Het *Woordenboek van de Nederlandsche taal*, dat evenals het *Middelnederlandsche woordenboek* wel genoemd wordt in de bibliografie, is kennelijk in dit geval niet geraadpleegd. Opvallend is trouwens tevens de afwezigheid van het *Rhetoricaal glossarium* van J. J. Mak (1957) dat juist het zestiende-eeuwse 'gat' tussen het *MNW* en het *WNT* beoogt te dichten.

Ook bij het Catoensboechken (kroeg 37), dat volgens hen 'schijnt te duiden op een soort